

І.Т.Сіра,
аспірантка
(Харківський педуніверситет)

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У СПАДЩИНІ ЗАСНОВНИКІВ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ

Висвітлюються погляди представників харківської науково-педагогічної школи - М.Григор'єва, А.Зільберштейна, І.Федоренка - на підготовку особистості майбутнього вчителя як системний та організований процес.

Для глибокого розуміння і правильного розв'язання багатьох сучасних проблем підготовки вчительських кадрів великого значення набуває пошук нових шляхів формування особистості майбутнього вчителя, а також вивчення, теоретичний аналіз і творче використання історико-педагогічної спадщини минулого. Цінний внесок у розробку теорії і практики формування особистості майбутніх вчителів, виховання у них позитивного ставлення до професії внесли досвідчені педагоги-науковці М.О.Григор'єв, А.І.Зільберштейн та І.Т.Федоренко, професори кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди.

Аналіз архівних документів, звітів та навчально-методичних праць вчених 50-80 рр. свідчить, що досвід професорів Харківської науково-педагогічної школи з цих питань багато в чому відповідав положенням педагогічної науки та в ряді випадків випереджав свій час.

Важливим фактором формування особистості майбутнього вчителя вчені-педагоги вважали своєрідний педагогічний "мікроклімат", у якому перебувають студенти протягом усього терміну навчання. Під педагогічним "мікрокліматом" вони розуміли взаємодію між викладачем та студентом, між колективом та особистістю.

Теоретична та практична підготовка студентів, на думку педагогів, не є механічним сполученням теоретичного навчання і практичної практики, а складним і взаємозв'язаним процесом. За роки навчання в інституті вони намагалися сформувати у майбутнього вчителя творчий підхід до педагогічної діяльності, вміння творчо застосовувати свої знання. Для цього з першого дня залучали студента до практичної діяльності, вчили вирішувати такі проблемні педагогічні ситуації, які спонукали б його самостійно шукати найбільш оптимальний підхід до цієї проблеми.

Як відомо, підготовка вчителя включає не лише озброєння знаннями із суспільних, фахових, психологічних і педагогічних наук, але й педагогічними вміннями і навичками. Тому професори кафедри педагогіки виділили *п'ять напрямів* діяльності колективу педагогічного вузу, в яких закладені можливості успішної підготовки студентів до навчально-виховної роботи в школі.

Перший – забезпечення єдності навчання й виховання студентів з тим, щоб у ході навчального процесу особливий акцент мала виховуюча функція навчання. Майбутній учитель повинен був бачити на практиці, як має поєднуватися навчання й виховання.

Другий напрям, на думку вчених, скерований на формування особистості майбутнього вчителя. Вони були переконані, що викладачі інституту повинні працювати над формуванням у студентів культури поведінки, культури зовнішнього вигляду вчителя, вмінню одягатися. Говорячи про значення педагогічної підготовки, науковці підкреслювали потребу опанувати педагогічну техніку. Під педагогічною технікою вони розуміли озброєність учителя засобами реалізації різних компонентів педагогічної діяльності: конструктивного, організаційного, комунікативного і гностичного: вчитель повинен уміти чітко планувати свою і учнівську діяльність, реалізовувати ці плани; встановлювати правильні взаємини з вихованцями, вивчати учня і здійснювати індивідуальний підхід до нього; мати здатність до аналізу результатів своєї праці.

До питань педагогічної техніки належить також сукупність різноманітних засобів спілкування з вихованцями і певного впливу на їх поведінку в навчальній і в позакласній роботі. У ході семінарських і лабораторно-практичних занять студенти залучалися до виступів з повідомленнями і доповідями, до рецензування доповідей своїх товаришів; особлива увага зверталася при цьому на виразність, образність, мовні властивості (голосність, інтонаційність, темп мови), культуру спілкування з викладачами і товаришами.

Одним із найважливіших чинників становлення особистості вчителя педагоги-науковці визнавали професійне самовиховання студентів, складовою частиною якого є самоформування соціально-психологічних якостей та властивостей, що визначають успіх педагогічної праці. У стимулюванні цієї діяльності велика роль належала психолого-педагогічним знанням, де кожна тема розкривала перед студентом нові шляхи удосконалення, розвиток здібностей до педагогічної діяльності.

Так, при читанні курсу "Вступ до спеціальності" розкривалася сутність педагогічної професії, вимоги, які висуває ця професія до особистості вчителя. Прослухавши цей курс, студент повинен був винести тверду впевненість, що за роки навчання в інституті він зможе різнобічно розвинути свої педагогічні здібності при цілеспрямованому самовихованні. На заняттях з педагогіки велика увага приділялася формуванню у студентів технічних прийомів: "як зайти і вийти з класу", "як вітати учнів" та ін. Великого значення педагоги надавали прищепленню студентам педагогічного такту. З цією метою на заняттях вони організовували обговорення окремих педагогічних ситуацій, диспутів. Але не менш важливим для формування у студентів педагогічного такту, за переконанням професорів, є особистий приклад викладачів. Ці питання неодноразово обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та загальноінститутських навчально-методичних семінарах. Значну роль у вихованні любові до професії відігравали заходи, які проводила кафедра педагогіки. Можна відзначити щорічні конференції, присвячені вивченню спадщини В.О.Сухомлинського, А.С.Макаренка та її використанню у підготовці майбутніх вчителів. Використовуючи матеріали власних досліджень, професори розробили спецкурси та

спецсеминари: “А.С.Макаренко та сучасна школа”, “Актуальні питання активізації пізнавальної діяльності учнів”, “В.А.Сухомлинський та сучасна школа”, “Педагогічні умови оптимізації підготовки учнів до оволодіння новими знаннями”, “Психологічні закономірності навчальної діяльності” та ін.

Навчання студентів умінню організовувати і проводити позанавчальну й позашкільну роботу з учнями складає *третій* напрям формування особистості майбутніх вчителів. Ці вміння, з досвіду вчених, вироблялися на лекціях, семінарських і практичних заняттях з педагогіки, психології, методики викладання. Починаючи з другого курсу студенти повинні були залучатися до керівництва учнівськими предметними, прикладними та іншими гуртками, до проведення вечорів, екскурсій, культпоходів.

Не менш важливим напрямом є *четвертий* – формування умінь і навичок роботи класного керівника. Для цього студентам протягом трьох років викладалися такі курси, як “Вступ до педагогіки”, “Педагогіка школи”, “Педагогіка психологія” та семінари з вивчення індивідуальних особливостей учня, особливостей класного колективу і складання їх характеристик.

На думку професорів, одним зі шляхів удосконалювання навчально-виховного процесу була вмільна організація педагогічної практики, програма якої визначала три її наступні види. *Ознайомлювальна* – перший ступінь безпосереднього залучення студента до праці вчителя шляхом спостереження за діяльністю педагогічного колективу в школі і в позашкільних закладах, знайомства з різними сторонами життя школи, а також виконання окремих доручень (надання допомоги класному керівнику, відвідування уроків, організація і проведення екскурсій, підготовка ранків і т.ін.). Вона проводилася протягом перших двох курсів, коли студенти вивчали основні теоретичні дисципліни психолого-педагогічного циклу.

Літня педагогічна практика – другий ступінь надбання професійних якостей учителя. У підготовці до цієї практики значну роль відіграв факультативний спецкурс “Зміст та методика виховної роботи у таборах”, розроблений викладачами кафедри педагогіки. Такий семінар проводився протягом 5 днів. У плані проведення семінару передбачалося реалізувати такі дидактичні та практичні завдання, як закріплення теоретичних знань на практиці; набуття студентами умінь і навичок проведення колективних видів роботи з дітьми та ін. У дитячих таборах студент виконував, як правило, самостійну роботу вожатого чи вихователя. Практика цього виду проводилася двічі, після закінчення II і III курсів.

Шкільна педагогічна практика – третій ступінь. Студент обов’язково вивчав школу і клас, за якими закріплений, давав уроки, знайомився з організацією і методикою факультативних занять, виконував позакласні і позашкільні доручення, вів індивідуальну роботу з учнями, брав участь у методичних об’єднаннях учителів. Ця робота проводилася на III, IV і V курсах.

На переконання учених, під час педагогічної практики вироблялися наступні найважливіші якості фахівця: уміння планувати і вести навчальну роботу як з колективом, так і з окремими учнями; здатність готувати і проводити різного типу уроки і факультативні заняття; організаторські уміння, необхідні для ведення різноманітної позаурочної роботи; знайомитися з прийомами застосування класним керівником засобів керування поведінкою учнів, виховання їхньої культури поведінки і дисциплінованості; засвоювати прийоми організації самоуправління; оволодівати методикою проведення зборів учнів і батьків. У ході вивчення спецкурсу “Методика виховної роботи в школі” і спецсеминару “Робота класного керівника” студенти повинні були детально вивчити зміст, форми організації і методику роботи класного керівника з різними видами дитячих угруповань; роботи з батьками учнів; ведення документації класним керівником і його звітності та ін.

Зупиняючись на *п’ятому* напрямку підготовки майбутнього вчителя – його спеціальній підготовці, вивчення тих наук, які він повинен викладати у школі, вчені стверджували, що кваліфікований учитель повинен досконально знати не лише свій навчальний предмет, а бути обізнаним з досягненнями всієї науки, стежити за її розвитком, і що конче потрібно, любити її. “Хочеш наукою виховувати учнів, – писав Л.М.Толстой, – люби свою науку і знай її, і учні полюблять і тебе і науку, і ти виховаєш їх, але якщо сам не любиш її, то, скільки б ти не примушував учити, наука не матиме виховного значення” (Толстой Л. Твори. Т.4., 1913, с. 264).

Глибоке знання свого предмета - не лише обов’язкова умова ефективного навчання, а й важливий засіб виховання у школярів поваги до особи вчителя. Тому навчальними планами педагогічних інститутів спеціальній підготовці приділялося дуже багато уваги. Студенти вивчали достатню кількість спеціальних дисциплін, потрібних для успішної діяльності майбутніх учителів.

Одним із головних завдань підготовки майбутніх учителів до самостійної навчально-виховної роботи вчені вважали формування у студентів педагогічних знань, умінь та навичок у всіх формах навчальної та виховної роботи, а також творчого ставлення до педагогічної діяльності. Вони звертали увагу, насамперед, на те, що система підготовки забезпечувала єдність цього процесу, систематичність і послідовність у підготовці, послідовність за терміном навчання, зв’язок теоретичної і практичної підготовки студентів, розвиток самостійності та активності студентів. Ця система, на думку вчених, реалізовувалася у навчальному процесі, в педагогічній практиці, в позаурочній роботі зі студентами.

Аналіз архівних матеріалів дозволив зробити висновок про серйозне ставлення педагогів-науковців до курсу педагогіки, як одного з найважливіших чинників формування особистості і підготовки майбутніх вчителів. На їхню думку, вивчення цього курсу виховувало у студентів – майбутніх учителів – переконаність у перевагах вітчизняної школи і педагогіки, а також уміння критично розбиратися у всіх принципових питаннях. Вони були впевнені, що саме підручник “з живої науки” повинен бути науковим і живим, висвітлювати всі педагогічні проблеми у розвитку, використовувати матеріал передового педагогічного досвіду, реалізовувати принципи науковості, єдності теорії і практики, історизму.

Як свідчать архівні документи, складаючи рецензію на підручник педагогіки, науковці були прибічниками його чіткої структури. Серед вимог виділялися методичні: логічність, систематизація за розділами, параграфами; відсутність повторення, чіткість визначень. Вони відстоювали розподіл курсу педагогіки на три основні

частини: загальні основи педагогіки; дидактика; теорія виховання; управління школою. Тільки завдяки професійній спрямованості підручника, відповідності його вимогам до книжок, за якими здійснюється навчання, відбудеться повноцінне засвоєння педагогічних знань майбутніми вчителями.

Однією із форм підготовки майбутніх учителів вчені вважали студентський педагогічний гурток, на засіданні якого розглядалися питання загальної педагогіки та історії педагогіки. Студенти цього гуртка на практиці апробовували теоретичні знання, проводили експерименти. Підсумки досліджень студентів виносилися на обговорення кафедри педагогіки та на загальноінститутські студентські конференції.

Багаторічний досвід роботи вчених кафедри педагогіки інституту щодо здійснення спільної цілеспрямованої діяльності всього колективу у вказаних напрямках показав, що створення і підтримка педагогічного “мікроклімату” є важливим фактором підготовки педагогічних кадрів. Історичний досвід професорів М.О.Григор’єва, А.І.Зільберштейна та І.Т.Федоренка допоможе не тільки по-новому сприйняти завдання удосконалення системи підготовки національних педагогічних кадрів, а й творчо використати кращі здобутки минулого для реалізації конкретних заходів перебудови вищої педагогічної освіти відповідно до закону “Про освіту” як основного чинника розвитку національної педагогічної школи в Україні.

*****

1. Зільберштейн А.І. Учитель, його призначення і функції в суспільстві: Вступ до педагогіки – К., 1972 – С. 5-24
2. Федоренко І.Т. Педагогічний “мікроклімат” – фактор формування майбутнього вчителя // Вища і середня педагогічна освіта. - Вип.11. – К., 1980 – С.33-35
3. Державний архів Харківської області (ДАХО). - Ф. Р-4293, оп.2, од.зб. 12, с.14.
4. ДАХО. - Ф. Р-4293, оп.2, од.зб.349, с. 24-28.
5. ДАХО. - Ф. Р-4293, оп.2, од.зб.463, с. 1-2.
6. ДАХО. - Ф. Р-4293, оп.2, од.зб.463, с. 18-25.
7. ДАХО. - Ф. Р-4293, оп.2, од.зб.604, с. 1-5.

Матеріал надійшов до редакції 12.09.2000 р.

Сіра І.Т. Вопросы формирования личности будущего учителя в наследии основателей харьковской научно-педагогической школы.

Освещаются взгляды представителей харьковской научно-педагогической школы М.Григорьева, А.Зильберштейна, И.Федоренка на подготовку личности будущего учителя как системный и организованный процесс.

Sira I.T. On Formation of a Future Teacher's Personality in the Kharkiv Scientific-Pedagogical School Legacy.

The article presents outlooks of the representatives of the Kharkiv scientific-pedagogical school M. Grygor'ev, A. Zil'bershtein, I. Fedorenko on a personality of a future teacher's training as a systemic and organized process.